

Klió 2009/4.

18. évfolyam

XX–XXI. SZÁZAD

A felejtethetlen 1989

1789, 1848, 1945, 1956, 1968: olyan évszámok ezek, amelyek nem pusztán dátumok, hanem jelképek, világtörténelmi fordulatókat, korszakhatárokat jelölnek. Ilyen világsors-fordító esztendő volt 1989 is, az „annus mirabilis”, a csodálatos év, amilyenből egy nemzedék életében rendszerint csak egyetlen egy adatik, s amelyről azok, akik felnőtt, gondolkodó emberként élhették meg, már akkor sejtették, érezték, sőt tudták, hogy életük legnagyobb történelmi eseménye. Nagyszerűségét és horderejét tekintve 1989 nem marad el 1789 mögött, aminek – véletlenül? sorsszerűen? szimbolikusan? – a bicentenáriuma esett, s amellyel rokonította, hogy mindkét „szabadság-évben” egy-egy hirhedett falat, a zsarnokság két emlékművét rombolták le: Párizsban a Bastille-t, kerek két évszázaddal később Berlinben a „Mauer”-t.

2009-ben világszerte mindenféle formában megemlékeznek Európa igazi felszabadulásának huszadik évfordulójáról. Az „emlékkönyvek” egyike Enzo Bettiza újság- és történetíró, az Európai Parlament volt képviselője *1989. A huszadik század vége (1989. La fine del Novecento)* című, a milánói Mondadori kiadónál megjelent műve. Mint utószavában olvasható, a szerző ezt egy „triptichon” (121. o.) harmadik kötetének szánta az *1956 Budapest: a forradalom napjai (1956. Budapest: i giorni della rivoluzione)*, 2006) és *A prágai tavasz. 1968: az elfelejtett forradalom (La primavera di Praga. 1968: la rivoluzione dimenticata)*, 2008) után. A könyvhármas együtt, megjelenése és témája sorrendjében a kommunista vilárendszer, a szovjet birodalom megrendülésének és összeomlásának történetét adja.

Bármilyen nemes a szándék, szuggesztív a koncepció és rokonszenves a szemlélet, a recenzensnek azt kell megállapítania, hogy a „trilógia” egyfajta „decescendot” mutat, legkevésbé sikerült darabja éppen ez az utolsó melynek gyengesége, erőltetettsége és szétesettsége kivált az elsőhöz, a budapesti ősről szólóhoz képest szembeszökö. Az után a magyar olvasó még kevésbé érti, miért hiányoznak a mostani munkából a magyarországi történések. Hiszen 1989 a magyar történelemben 1956-nál nem kevésbé jelentős határkö. Ugyanakkor külön fejezetet kapott Jugoszlávia és a Szovjetunió, mely államokban 1989-nek megvolt ugyan a maga fontossága, de jelkép-ereje jócskán elmaradt más országokétól és éveketől.

A lefelé-ívelés az „évkönyvön” belül, az egyes fejezetek között is kimutatható. Legjobban az első sikerült: a berlini fal, az „Európa szívébe döfött vasbeton kard” (3. o.), „a churchill-i profetikus vasfüggöny-metaphora látványos megtestesítője” (7. o.) ledöntésének felelevenítése a szabadságért (Freiheit) való „schilleri lelkesedés” (9. o.) légkörében. Bettiza kimutatja a rokonságot Kennedy amerikai elnök 1963-as „messze visszhangzó kiáltása” („Ich bin ein Berliner!” – „Én is berlini vagyok!”) és az 1989-es keletnémet tüntetők jelszava („Wir sind ein Volk!” – „Egy nép vagyunk!”) között (27. o.). Arra is emlékezett azonban, hogy Németország újraegyesítésének korántsem mindenki örült. A Német Demokratikus Köztársaság antidemokratikus ura, Erich Honecker a maga hatalmi szempontjából teljesen érthetően reszketett tőle, retorikájában persze a szocialista elveket és valóságot féltve az alattvalóinak oly szimpatikus Gorbacsov reformjaitól. Annál érthetlenebb, hogy mérték- és hangadó nyugati értelmiségiek is „óvtak” az Egyesülés állítólagos „veszélyeitől”: Hugh Trevor-Roper brit történészről Günter Grass német íróig (22–29. o.). Kishitű aggodalmaikra, alaptalan félelmeikre igencsak látványosan cáfolt rá a történelem. Bettiza odáig megy, hogy – erős túlzással – kijelenti: II. János Pál pápát kivéve nem akadt (nyugat-)európai vezető, aki ne félt volna (legalább kicsit és belül) a „küszöbön álló kataklizmától” (26. o.). „A keleti kommunizmus nem a nyugati demokrácia győzte le” – írja. – „A kommunizmus a kommunizmusba halt bele” (26. o.).

A békés „tárgyalásos forradalmak” és „bársonyos forradalmak” – a magyarországi, a csehszlovákiai és a lengyelországi rendszerváltozás – után a romániai forradalom fegyveres és véres revolúció volt, mely nemcsak államhatalmi vérengzéseivel, de a Ceausescu-házaspár „televíziós kivégzésével” is elborzasztotta a nyugati közvéleményt. Bettiza személyes újságírói emlékeit is felelevenítve mutatja be, miként alakult át Ceausescu az Elbán túli sajtó „különutas” kedvencéből („Románia a saját útját járja!” – 33., 36. o.) Romániát „Ceauschwitz”-cá (32. o.) torzító zsarnokká, akinek „diktatúrája a világkommunizmus minden ideológiáját és legkülönbözőbb gyakorlatait sűrítette magába”: „Sztálintól a testvérgyilkos erőszakot vette át, Titótól az el nem kötelezettség diplomáciáját, Maótól a «kulturális forradalom» pusztító pártoszat, Ulbrichtól és Kim Ir Szentől a titkosszolgálatok kultikus tökéletesítését, Enver Hoxhától a leninista hatalom és a törzsi nepotizmus nagyon is balkáni szimbiózisát” (44–45. o.). A felsorolásból sajnálatosan kifelejtődött a sovén nacionalizmus, a nemzetiségek jogainak eltiprása. Úgyszintén vitatható, hogy Bettiza Elena Ceausescut „balkáni Marie Antoinette”-nak nevezi, holott Ceausescuné rossz szelleme, míg a francia királyné csupán naiv és szerencsétlen áldozata volt a Histórianak.

A „Jugoszlávia agóniáját” elbeszélő harmadik fejezet a leghosszabb (47–94. o.) – és a legzavarosabb. Egyrészt mert 1989 csak előjátéka volt a délszláv testvérháborúk tömeggyilkos-népi tragédiájának. Másrészt mivel a titói kommunistából nagyszerb „totálnacionalistává” (56. o.) átalakuló fővezér-főbűnös Slobodan Milošević, a regényíróból háborús uszítóvá fajult Dobrica Ćosić és az Amerikából „hazaimportált”, majd a balkáni káoszba belezavarodó, végül második hazájába, az Újvilágba visszamenekülő Milan Panić „triptichonja”, e hármas „arcképvázlat történelmi háttérrel” nem képes feltárni a

többszörös értelemben mélyvilági összefüggéseket és drámákat.

„A Szovjetunió berobbanása” fejezetcím a könyv azon már idézett alaptézisét fejezi ki, miszerint „a kommunizmus a kommunizmusba halt bele”. A „felrobbanás” (esplosione) helyett ezért beszélhet Bettiza „berobbanásról” (implosione). A „robbantást” az év-krónikás (annales-író) szerint Gorbacsov akarata ellenére, míg Jelcin tudatosan követte el: a történetíró rokonszenve – helyesebben talán elfogultsága – az előbbi kárára és az utóbbi javára letagadhatatlan.

Maga Bettiza is tisztában van vele, hogy „triptichonján” belül 1989 sokszínű és sokszíni történetének elbeszélése a „legnehezebb” (121. o.). A páratlan európai fordulat-év körképéhez „évfordulós” könyve mozaikkockákkal járul hozzá.

Enzo Bettiza: 1989. La fine del Novecento (1989. A huszadik század vége), Mondadori, Milano, 2009, 161 old.

Madarász Imre